

*Development of the Social Pedagogy
Развитие на социалната педагогика*

КАРЛ МАГЕР (1810 – 1858) И НЕГОВОТО ПОНЯТИЕ „СОЦИАЛНА ПЕДАГОГИКА“

Албена Чавдарова

Софийски университет „Св. Климент Охридски“

Резюме. През 1844 г. в своя рецензия Карл Магер използва за първи път понятието „социална педагогика“, което по-късно придобива много различни от първоначалното си разбиране съдържание и интерпретации. За Магер „социалната педагогика“ е тази педагогика, която задава рамките на моралното възпитание на човека, който живее в общество, развиващо се на основата на общовалидни нравствени закони и на принципите за свободата и равенството.

Keywords: Karl Mager; social pedagogy; education

През 1841 г. Германското филологическо дружество обявява конкурс с парична награда¹⁾ на тема „Кои са причините за това, че много добрите неща, които децата изучават в училище, бързо и лесно се забравят веднага след като го напуснат?“. В обявата се дава и пояснение, че авторите на публикациите следва да отговорят и на следните въпроси: „Какви средства следва да се приложат за преодоляване на този проблем от страна на самите деца, от родителите, от учителите, от духовниците, от частните лица и съюзи? Какво трябва да направи държавата, най-вече за тези деца, които са се насочили към по-висок образователен ценз, а от там и към университетите?“. И дали, питат организаторите, „корените на проблема не са в самото обучение“, че се учат неща, които „всъщност не са толкова добри“, или пък, ако са добри, то те „не се преподават и усвояват по най-добрия начин“? (Gurtman, 1842, р. III – IV).

Като се абстрахираме от факта, че въпросите и констатациите в конкурса са твърде актуални и днес, а срокът за подаване на творбите – твърде кратък (само два месеца), броят на участниците е респектиращ – 65, от които специална комисия номинира 10, а наградата получава д-р Гуртман – директор на Евангелистки учителски семинар във Фридберг, провинция Хесен, Германия. Неговата студия е в обем от 244 страници, озаглавена е „Училището и животът“ и е публикувана като самостоятелна книга през 1842 г. (Gurtman, 1842).

Това дава повод на Карл Магер – редактор на „Педагогически преглед“ (Pädagogische Revue), да напише рецензия към произведението на д-р Гуртман, която публикува през 1844 г. в два последователни броя (4 и 5) на том 8 на списанието. Именно тук, анализирайки частта, посветена на принципите на обучение и възпитание в текста на Гуртман, той използва за първи път словосъчетанието „социална педагогика“, при това със суфикс – Social-Pädagogik. По този начин терминът получава публичност, а Магер се определя в научната литература като създател и първооткривател на понятието, което по-късно придобива много различни от първоначалното си разбиране съдържание и интерпретации.

Карл Магер (1810 – 1858) – биография и научно творчество

Карл Магер е роден на 1.01.1810 г. в Грефрат (днес общински район на гр. Золинген), Германия, в семейство на шивач. Като ученик в местното училище, прави силно впечатление на своите учители с любознателност и упоритост в усвояване на знанията, поради което те му дават допълнителни уроци и му помагат в подготовката на изпитите за гимназията. Магер завършва гимназията в Дюселдорф с положена успешна матура, след което в продължение на една година отбива военна служба в армията.

През 1828 г. се записва в Университета в Бон, като слуша лекции по природни, филологически и философски науки. Там се запознава с Александър фон Хумболт, с когото пътува из Русия. След завръщането си Магер продължава образованието си в Париж, където учи история и френска литература, посещава лекции на Франсоа Гизо²⁾. През 1830 г. се запознава с Ж. Ж. Жакото³⁾, който го въвежда в педагогиката, най-вече във въпросите на обучението. От 1832 до 1834 г. Магер учи в Берлинския университет, отново слуша лекции по природни науки, но основно усилията му са насочени към изучаване на литературата, езикознанието, философията и историята. Дипломира се с държавен изпит за учителска правоспособност (Examen pro facultate), като защитава и докторска дисертация в областта на природните науки, макар и текстът да не е запазен.

След приключване на своето образование за кратко време Магер е частен учител в гр. Мекленбург, където в края на 1834 г. издава първия том на „Опит за история и характеристика на френската национална литература, заедно с пробни текстове“. През 1836 г. той вече е учител в берлинската гимназия „Фридрих Вилхелм“, като продължава своята писателска дейност.

През 1837 г. Магер печели конкурс за професор по немска литература в колежа в Женева, но след една година напуска. През същата година пише няколко статии: „Писма до една дама върху философията на Хегел“, „Математиката като наука според евристично-генетичния метод, както и за математическия метод като обект на преподаване и като наука“. През тази година излиза и

първият том от шесттомното му произведение „История на френската национална литература от ново и най-ново време“. Това произведение има не само богат информативен характер, но и съдържа много проникновен анализ на връзката между литературата и начина на живот на французите, което дава основание дълго време след това по определени поводи да се публикуват откъси от него в различни списания, брошури и др. Магер обмисля заедно с Фр. А. В. Дистервег (1790 – 1866) издаване на педагогическо списание, но не получава разрешение от властите. Междувременно се проваля опитът му да заема катедрата по философия в Университета в Лозана поради определянето му несправедливо като хегелианец.

През 1838 г. Магер се завръща в Германия, установява се в Щутгарт и се отдава на писателска дейност на свободна практика, но идеята за издаване на педагогическо списание не го напуска. През 1839 г. умира Х. Г. Бжошка (1807 – 1839) – ученик на Й. Фр. Хербарт (1776 – 1841), а заедно с това спира да излиза и неговото списание „Centralbibliothek“ (1838 – 1839). Това дава повод на Магер да реализира своите планове и на 1. 07. 1840 г. излиза първият брой на списание „Pädagogische Revue“ (сп. „Педагогически преглед“) с подзаглавие „Централен орган за педагогика, дидактика и културна политика“. От 1840 до 1848 г. Мегер е негов главен редактор и издател, от 1849 г. той го издава в съдружие, а от 1854 г. до 1858 г. списанието излиза под редакцията на В. Лангбайн⁴). До годината, в която то спира да излиза и която съвпада със смъртта на Магер, са публикувани общо 50 тома, като с изключение на първата и последните години, то излиза по два пъти в годината със средно по 6 книжки. Списанието има голяма популярност и извън пределите на Германия, като се чете в Русия, Швеция, Франция и Испания.

През 1840 г. Магер е избран за член на Франкфуртското общество на учените по немски език и на Академията по общополезни науки в гр. Ерфурт, което е признание за неговите усилия в издигане на образованието като средство за всеобщо просвещение и прогрес. През това време Магер има здравословни проблеми, които налагат лечение и той прекарва известно време в балнеоложки център, като междувременно се и жени. През периода 1840 – 1841 г. издава в три тома „Елементарна книга на френския език. Книга за преподаване и учене при долните класове“, която претърпява седем издания.

От 1841 до 1844 г. Магер отново е в Швейцария, преподава френски език в едно кантонално училище в гр. Ааргау, след което се установява в Цюрих като свободно творещ писател. През следващите 4 години (1844 – 1848) той пътува из Италия и Северна Германия, запознава се с училищната организация и практиката на обучение в различни училища, публикува и своето 4-томно издание „Елементарна книга на немския език. Книга за преподаване и учене при гимназиите и горните класове на гражданските училища“. През 1847 г. излиза и „Енциклопедия или за системата на знанията“ в две части.

Годините от 1848 до 1852 г. Магер отдава на педагогическата практика. Той е директор на реална гимназия в гр. Айзенах, като междувременно е и инспектор към Учителския семинар във Ваймар, както и съветник по училищните въпроси на Саксонското министерство на образованието. С тази своя дейност той допринася значително за подобряването на учебното дело в провинцията, като в основата на неговите разбирания за реформа стои възгледът, че училището, като гражданско, от една страна, трябва да разгръща социокултурното съзнание на подрастващите, а от друга, да формира личността нравствено-етически.

В периода от 1852 до 1858 г. Магер пътува из различни курорти, където търси облекчение за своите гръбначни болки, но безуспешно. Умира на 10.06.1858 г. във Висбаден.

Паралелно с цитираните произведения следва да се открият **педагогическите студии, статии и рецензии** на Карл Магер. През 1840 г. той публикува студията „Германското гражданско училище. Писмо до един държавник“, която се счита, че прави обрат в историята на средното образование в Германия (Langbein, 1858). Там Магер защитава идеята на Й. Фр. Хербарт за „възпитаващото обучение“, която доразвива и в своите методически книги по немски и френски език. Той приема, че знанията следва да „събуждат многостранния интерес“ (Хербарт), да развиват душата и да допринасят за изграждане на съзнание, което, от своя страна, да стои в основата на характера. Поради тези и други свои възгледи Магер е определян като хербартианец (Schwenk, 1963).

През своя цюрихски период Магер пише „За същността, организацията и педагогическото значение на училищно ориентираното изучаване на новите езици и литератури и средствата, с които се подпомага“, „Генетичният метод на училищно ориентираното обучение по чужди езици и литератури заедно с представяне и оценка на аналитичните и синтетични методи“. През 1841 г. Магер издава „Някои мисли върху учебното дело в елементарните и народните училища“, а през следващата година – един учебник „Френска хрестоматия“ и критична статия върху публикувани учебници по немски език и литература: „За нецелесъобразния начин, по който се преподават немски език и чужди литератури“. През 1845 г. Магер публикува „Организация и учебен план на гражданската гимназия (реално или гражданско училище)“, година по-късно едно от основните си произведения – „Генетичният метод на училищно ориентираното обучение“ (преработено издание).

Карл Магер за понятието „социална педагогика“

Текстът, с който Магер въвежда за първи път понятието „социална педагогика“, гласи: „Знае се, че по-новата педагогика, от времето на Лок, Русо, филантропистите, Песталоци, Хербарт, Бенеке и др., допуска грешка тя да бъде единствено индивидуална, поради което многократно съм обръщал внимание върху това, че науката трябва да се развива, че тя трябва да бъде допълнена

чрез държавната и колективистичната педагогика, а и гледната точка на Платон и Аристотел трябва да бъде отново взета под внимание, но така, че в тази **социална педагогика (Social-Pädagogik)** човек да се извиси над идеите на класиците, а не както нашите радикали и абсолютисти ги притоплят отново“ (Mager, 1844: 396; подч. мое).

Как да разчитаме написаното от Магер?

Използването на словосъчетанието „социална педагогика“ само едно „случайно хрумване“ ли е, разбирано по-скоро като синтез между индивидуалната педагогика, която поставя в центъра на своите усилия личностното и индивидуалното усъвършенстване на човека, и колективистичната (държавната), която иска чрез възпитание и образование да го подготви за социално включване чрез адаптиране или „напасване“ към обществото?

„Социалната педагогика“ на Магер не е само механично свързване на човек и общество чрез възпитание и образование, а следва да се разбира много по-широко, а именно като цялостна политико-педагогическа програма. Макар тя да има предимно теоретичен характер, Магер е убеден, че скоро предстои нейното осъществяване. Той се надява на промяна, а политическата ситуация в Германия, за която Магер загатва не само в цитирания пасаж, но и преди това в публикацията, е изходна точка в неговите разсъждения.

Годините между 1840 и революционната 1848 се характеризират с огромно социално напрежение в немските държави, породено от недостиг и високи цени на хранителните продукти, от разоряване на дребни занаятчии и търговци в резултат на настъпващата индустриална революция, от масов глад и нищета сред населението, от мизерни възнаграждения или повсеместна безработица при фабричните работници. Това ескалира в избухване на редица въстания и бунтове в различни княжества и райони на страната, които, макар и потушени, изострят и без това сложната политическа картина. След Виенския конгрес (1815) в рамките на Германския съюз, а и в други държави на Европа, се засилват реставрационните процеси. Те в значителна степен възпрепятстват както обединението на немските държави и княжества в единна национална държава, така и допринасят за налагането на цензура във всички сектори на обществения живот, включително и към немски писатели чрез изгаряне на книгите им или пълна забрана за публикуване (например спрямо Хайнрих Хайне). Огромна роля в тези години играят и студентите, които организират митинги в подкрепа на гражданските права и свободи. На политическата сцена от едната страна са представителите на абсолютистко-реставрационните сили, а от другата – на революционно-демократичните, които в голямата си част изповядват идеите на либерализма, но имат и различия по отношение на социалния въпрос, гражданските права, формирането на нацията и др.

Самият Магер, който застъпва либерални разбирания за развитието на държавата и обществото, не приема безкритично двете гледни точки, като в ци-

тирания по-горе текст той отхвърля както тезите на „абсолютистите“, така и тези на радикалите. Магер се противопоставя на привържениците на „Ancien régime“, защото те искат да запазят стария, изграден на съсловни привилегии, икономически, социален и културен ред, но в същото време не приема и възглежда на радикалите, които са за „възобновяването“ на античния вариант на държавност. Според Магер „всички мисли за Атина, Спарта и Рим, трябва да се забравят“, защото свързването на „класическата и модерната идея“ води до „едно неорганично обединение“, което няма място в съвременния свят, така както и философията на Хегел, изградена върху „нравствения универзум“, където „наука, изкуство и религия ще се администрат така, както се управляват финансите и градските съвети“ (Mager, 1844: 328).

В този смисъл, представата на Магер за държава е съвсем различна. Това е една държава на гражданите, които са по-скоро „citoyen“, изхождайки от контекста на Декларацията за правата на човека, отколкото „bourgeois“, които се борят за политическа и икономическа легитимация на своето съсловие. Това е една съвременна държава, в която „между индивида и публичната власт ще се изгради нещо трето“, което ще се проявява в своите две форми – едната насочена към личната сфера (семейството), а другата – към „корпорации, асоциации и съюзи“, от които „училището и църквата очакват нравствена подкрепа“ (пак там). В тази „среда“, заключава Магер, трябва да се търси и „задоволяването на републиканските потребности на човека“, което не е лесна задача. Той отправя упрек към немските граждани, че са допуснали „200-годишно непълнолетие“, че са загубили „навика, силата, влечението, но преди всичко *правото*“ да „сътворят нещо добро в свободна форма на обединение“ (Mager, 1844: 404). За Магер добрият модел е „демократичната република“, която ще се изгради на „законови начала“, която ще е „свободна“ и в която „гражданите не само ще управляват гражданските общества, но и самата държава“ (Mager, 1848: 62). Това означава, че основните принципи, върху които тя трябва да се развива, са свободата и самоуправлението. Свободата, съществуваща като външна и вътрешна, е условие, чрез което гражданите ще могат да поемат делата в свои ръце и да реализират управление на всички видове общности, провинциални, регионални и местни, включително и на училището. Магер силно се съпротивлява на идеята „държавата да бъде господар на училището“ (Mager, 1845), и предлага „постепенно, по законодателен път то да преминава в ръцете на гражданското общество“ (Mager, 1845a: 4). Това е част от неговото разбиране за самоуправление („selfgovernment“), при което „на гражданите ще се предостави това, което им принадлежи“ (Mager, 1912: 36).

В контекста на това разбиране на Магер за държавата, и най-вече за обществото, трябва да се търсят и основанията за извеждане на новото понятие „социална педагогика“. Възпитанието и образованието са призвани да фор-

мират пълноправни граждани, които действат съвместно и участват активно в обществения живот на „своето“, гражданско общество, но и самото общество възпитава и се самовъзпитава. В този смисъл, а и от парадигмална гледна точка, за Магер обществото (не държавата) организира образованието, обществото е мястото, където се осъществява образованието, но обществото е и обект на образование (Kronen, 2010: 20 – 21).

Магер не използва термина „обществено/гражданско възпитание/образование“, които и тогава са в обращение, а създава ново словосъчетание, при това не като една дума (Sozialpädagogik), както днес се изписва в немскоезичната научна литература, а първо, със суфикс (Social-Pädagogik) и второ, с латинско-френското „social“, вероятно повлиян от „Du contract social“ (За обществения договор) на Ж.-Ж. Русо, т.е. вместо „z“ е „c“.

Анализът следва в двете направления, които взаимно се допълват и водят към целта – „нравствено възпитание на гражданите“. От едната страна е „педагогиката“, но не само като понятие, което вече се е утвърдило чрез редица публикации, и най-вече чрез „Обща педагогика, изведена от целта на възпитанието“ (1806) на Й. Фр. Хербарт, а по-скоро възприемана като наука, която на основата на терминологичната си диференциация спрямо останалите полета на познание задава теоретични постановки и обосновава практически действия. От другата страна е „социалното“, което за Магер е по-скоро в контекста на разбирането, което се налага чрез „философията на правото“ на Г. В. Хегел, според която третата степен в развитието на правото е нравствеността, съществуваща във формите на гражданското общество, държавата и семейството, а не това, което излиза на преден план през втората половина на XIX в. чрез словосъчетания като „социален въпрос“, „социална идея“, „социална реформа“, „социална политика“, „социално движение“ и др.

„Социалната педагогика“ на Магер е тази педагогика, която задава рамките на моралното възпитание на човека, който живее в общество, развиващо се на основата на общовалидни нравствени закони и на принципите за свободата и равенството. Но те не са поставени в контекста на държавата на благоденствието и на индустриалното развитие, а са отнесени към индивида, който има свободата „не само в себе си“, но и „за себе си“ (Хегел) и който трябва да бъде възпитаван в активно гражданство.

И тъй като за Магер в понятието „социална педагогика“ акцентът е върху „педагогическото“, той търси неговите граници. Разсъжденията му са насочени към това, което съществува днес при определени условия, при определени обстоятелства, при определени времеви и пространствени рамки. За Магер възпитаникът не е „изобщо възпитаник“, той се намира „сред една националност, сред една народност, в конкретно време“ и тези

„дадености трябва да бъдат отчетени“ (Mager, 1846: 18). В този смисъл, паралелно с „общата педагогика“ на Хербарт, или както Магер я обозначава като „принципиална, абсолютна, философска“ (Mager, 1846: 37), има и още една, „релативна педагогика“, която задава линиите на развитие, границите на проявление и възможностите за реализация, т.е. тя превръща общото в конкретно. „Възпитатели, учители, семейство, възпитателни заведения, училища, обучение, дисциплина, институции, училищна управа, училищно законодателство – пише Магер – всички те са обекти, които наблюдаваме навсякъде и по всяко време, както и къде и кога се възпитава; и ако това се случва при *принципиалната* педагогика, а *историческата* доказва как всички тези неща са били и са ставали по света, то тогава *релативната педагогика* трябва да каже за дадените обстоятелства какви трябва да бъдат обектите именно съобразно тези обстоятелства на даденото конкретно място“ (Mager, 1846: 35). И въпреки че Магер остава „верен“ на Хербарт както по посока на „възпитаващото обучение“, така и в утвърждаването на неговата цел – „нравственото формиране на възпитаник“, той осъзнава, че човек не може да бъде възпитаван и обучаван изобщо („allgemein“), а винаги при конкретни социални и културни условия, т.е. възпитанието и образованието могат да се реализират единствено и само в един определен социум, в едно определено общество. От друга страна, Магер не отхвърля общовалидните педагогически принципи, а по-скоро общото и релативното „проникват едно в друго“, като взаимно се допълват.

По този начин „социалната педагогика“ на Магер е „релативна педагогика“ (Kronen, 1980: 43; Müller, 2005: 122). Той приема, че социокултурните граници в рамките на даденото общество и на дадената държава не са определени завинаги, те се променят и доказателство за това е преломното време, в което Магер живее – време, в което се осъществява, макар и бавен, преход от съсловно към гражданско общество и от абсолютистка към демократична държава. В тези променени условия педагогиката също се развива и макар и Магер да утвърждава общовалидното схващане на Хербарт за нравствено възпитание на личността, то той търси неговите нови измерения по посока на формиране на свободния, пълноправен гражданин, който трябва да взема активно участие в обществения живот.

Заклучение

След смъртта на Карл Магер през 1858 г. идеите му остават за дълго време забравени, а първият опит за тяхното съживяване е свързан с името на хербартианеца Йохенес Трюпер (1855 – 1921), който заедно с други представители на хербартианството се опитва да защити името на своя учител, цитирайки социалнопедагогическите идеи на Магер. През 90-те години на XIX в. се разгаря „битката за Хербарт“, в която се противопоста-

вят тезите на „индивидуалната“ и „социалната“ педагогика, като трибуна на дебата става списание „Немско училище“, в което редакторът му Роберт Рисман (1851 – 1913) припомня възгледите на Магер в контекста на Хегеловото разбиране за нравствеността.

През 1899 г. излиза книгата на Паул Наторп (1854 – 1924) „Социална педагогика: Теория за възпитание на волята на основата на обществото“, където необяснимо защо авторът не споменава нито името, нито за идеите на Магер. Година по-късно Паул Бергеман (1862 – 1946) публикува своята „Социална педагогика“ в контекста на културно-универсалното разбиране за възпитанието, където името на Магер също не се цитира. През 1912 г. Хуго Цимерман защитава към Университета в Лайпциг дисертация на тема „Учението на Магер за обществената и училищната конституция“, което се явява последният опит за реабилитация на идеите на големия училищен реформатор. След Първата световна война чрез социалнопедагогическото движение на Херман Нол (1879 – 1960) на преден план излиза социалната работа, която е насочена към оказване на помощ и подкрепа на нуждаещите се.

В следващите години името на Магер се споменава откъслечно, а до 1980 г. в немскоезичната литература е наложено схващането, че „откривателят“ на понятието „социална педагогика“ е А. Дистервег – теза, развита от Клаус Моленхауер (1928 – 1998) в неговата дисертация „За произхода на социалната педагогика в индустриалното общество“ (1959). С публикацията на Х. Кронен „Социалната педагогика – история и значение на понятието“ (1980) се преоткрива една забравена истина, а името на „създателя“ влиза трайно в историографията. През 2010 г. по повод 200 години от рождението на Магер излиза книгата „Социална педагогика на Карл Магер“ под редакцията на Х. Кронен и К. Мюлер, следват и редица публикации по темата.

NOTES / БЕЛЕЖКИ

1. Наградата е в размер на 300 гулдена и е предоставена от г-н Сурингар – член на градския съвет на столицата на провинция Фризия – Леуварден, и съучредител на Нидерландското общество за морално изправяне на затворниците.
2. Франсоа Гизо (1787 – 1874) е френски политик, писател, професор. Заема различни държавни постове, като министър на външните работи, министър на образованието (4 пъти, макар и за кратки периоди), министър на вътрешните работи на Франция. Гизо е президент на Парижката академия на моралните и политическите науки, член е на Американската академия за изкуства и науки.
3. Жан-Жозеф Жакото (1770 – 1840) е френски педагог, известен със своя метод на преподаване, носещ неговото име, при който се поставя акцент

върху вродената интелигентност на всеки човек при усвояване на дадено учебно съдържание. Методът се основава на упражнения по трениране на паметта и се прилага при обучението по различни учебни предмети, най-вече по четене.

4. След спиране на „Педагогически преглед“ на негово място Лангбайн започва да издава списание „Педагогически архив“ (1859 – 1914).

KARL MAGER (1810 – 1858) AND HIS CONCEPT OF “SOCIAL PEDAGOGY”

Abstract. In 1844 Karl Mager used the term “social pedagogy” for the first time in one of his reviews; later the term becomes very different from its original understanding content and interpretations. For Mager “social pedagogy” is that pedagogy, which sets the framework of the moral education of the person who lives in a society developing on the basis of universal moral law and the principles of freedom and equality.

✉ **Prof. Albena Chavdarova, DSc.**

Faculty of Education
University of Sofia
Sofia, Bulgaria

E-mail: albenachavdarova@gmail.com